

ja milloin tilannetta taas seurataan lintu-
perspektiivistä (kuten Sivosen piirtämissä
kuvioissa)?

Jari Sivosen väitöskirja herättää lukijas-
sa lisäkysymyksiä ja houkuttelee pohdintoi-
hin, paikoin kiistelemäänkin tekijän kans-
sa. Kirjaa voi pitää kelpo väitöskirjatyönä:
se on tutkimus järkevästi rajatusta, tekijän
omin sanoin »sopivan kokoisesta» kielen-
ilmioistä, jota tarkastellaan onnistuneesti
valitulla metodiikalla. Työ käsittelee tutkit-
tavaa ilmiötä kattavasti, monipuolisesti ja
laajaa aineistoa hyväksi käyttäen. Ennen

kaikkea epäsuoran liikkeen eri verbien
merkitysten käsittelyn yhtenäisyys luo työ-
hön viimeistellyn vaikutelman. Esitystaval-
taan työ onkin huolellisesti viimeistelty ja
sujuvasti kirjoitettu, ja sitä on miellyttävä
lukea. Tutkimus syventää varmasti fennis-
tiikan tietämystä suomen kielen liikever-
beistä, joita ei nimenomaan liikeradan
(epä)suoruuden kannalta ole aiemmin sys-
temaattisesti tutkittu. ■

TUOMAS HUUMO

Sähköposti: tuomas.huumo@utu.fi

SYSÄYS, SAATTO VAI AAVISTUS?

Michaela Pörn *Suomen tunnekausatiiviverbit ja niiden lausemaiset täydennykset*. Helsinki: Suo-
malaisen Kirjallisuuden Seura 2004. 166 s. ISBN 951-746-658-7.

Michaela Pörn väitteli 5. marraskuuta
2004 aiheenaan suomen kielen tun-
nekausatiivit ja niiden lausemaiset täyden-
teet. Tutkimuskohteen valinta saattaa ensi
näkemältä tuntua yllättävältä: miksi tarttua
uudelleen aivan äskettäin käsiteltyyn aihe-
piiriin? On nimittäin kulunut vain muuta-
ma vuosi siitä, kun Helsingin yliopistossa
tarkastettiin Mari Siiroisen väitöskirja *Kuka
pelkää, ketä pelottaa. Nykysuomen tunne-
verbien kieliooppia ja semantiikkaa* (2001).
Myös siinä keskeisenä huomion kohteena
olivat suomen tunnekausatiiviverbit.

Kummasteluun ei kuitenkaan ole syy-
tä, sillä Pörn ohjaa tutkimuksensa aivan
toiseen suuntaan kuin Siirainen. Mari Si-
roinen käsitteli myös muita tunneverbejä
kuin kausatiivisia, ja hänen huomionsa koh-
distui sekä verbien semanttisiin piirteisiin
että syntaktiseen ja tekstuaaliseen käyttäy-

tymiseen. Michaela Pörn taas ottaa aineis-
tokseen vain tunnekausatiivit, mutta lukee
niihin varsinaisten tunneverbien lisäksi
myös tuntemusta ilmaisevat verbit. Itse
asiassa juuri näiden kahden ryhmän välis-
sä kulkee vedenjakaja, jonka vaikutuksia
hän haluaa selvittää.

Psykkistä tunnetta ilmaisevia verbejä
Pörn nimittää pakkaus-verbeiksi (nimitys
tulee siitä, että ne ovat hänen mukaansa
PAKollisesti KAUSatiivisia). Vastaavasti
fyysistä tuntemusta ilmaisevat verbit ovat
valinnaisesti kausatiivisia eli valkkaus-ver-
bejä. Pakkaus-verbejä ovat esimerkiksi
*harmittaa, hermostuttaa, hävettää, ilahdut-
taa ja pelottaa*, valkkaus-verbejä taas *itket-
tää, janottaa, laulattaa, oksettaa ja pyörryt-
tää*. Yhteistä on se, että kummankin ryhmän
verbit sisältävät CAUSE-funktion. Valk-
kaus-verbeissä se on valinnainen, mutta

pakkaus-verbeissä pakollinen, ja siksi näillä on aina »valinnaisesti implisiittinen» aiheuttaja-argumentti. Tämä ero heijastuu monin tavoin verbien käyttäytymiseen.

Kummastakin ryhmästä käsiteltäviksi on otettu 17 verbiä. Niiden valinta herättää kysymyksiä, sillä Pörn ei liiemmin perustelee, kuinka hän on päätenyt nimenomaan näihin 34 verbiin. Hän ei myöskään kohtele niitä tasavertaisesti vaan ottaa suurennuslasin alle vain muutamia. Esimerkiksi verbistä *hävettää* on käsiteltävänä ainakin kymmenkertainen määrä esimerkkitapauksia verrattuna vaikkapa verbeihin *ilahduttaa* tai *pyörryttää*. Aineiston valintaperusteita ja käyttötarkoitusta olisi voinut esitellä lukijalle, vaikka tämä vakuuttuukin tehtyjen ratkaisujen järkevyydestä. Varsinaisena huomion kohteena eivät nimittäin ole yksittäisten verbien ominaisuudet vaan kaksi tunnekausatiiveista erotettua verbiryhmää ja niiden lausemaiset täydenteet.

Tarkoituksena on selvittää näiden kahden ryhmän semanttista eroa ja ryhmiin sijoittuvien verbien ominaisuuksia erityisesti sen suhteen, millaiset lausemaiset täydenteet sopivat niiden yhteyteen ja millaisen tulkinnan kokonaisuus milloinkin saa. Lausemaisia täydenteitä on esillä kolme tyyppiä: *kun*-lause, *että*-lause ja 1. infinitiivin varaan rakentuva infinitiivilauseke. Kukin niistä käsitellään omassa luvussaan, ja juuri nämä kolme lukua ovat työn ydin. Vahvasti yksinkertaistaen voisi sanoa, että tavoitteena on analysoida tunnekausatiiviverbien ja lausemaisten täydenteiden vuorovaikutusta ja etsiä verbien konseptuaalisesta rakenteesta selitystä havaituille säännönmukaisuuksille. Kun aineistona on suomen kieli, väitöskirja on tietenkin kontribuutio fennistiseen tutkimukseen. Se on kuitenkin vahvasti teoriapainotteinen, ja ensisijaiselta päämäärältään tuntuukin taustateoriana olevan konseptuaalisen semantiikan ja sen käyttämän kuvausmallin kehittäminen.

Erityisen huomion kohteena ovat aiheutetun tilanteen ja aiheuttavan tilanteen väliset aikasuhteet (edellisen ilmaisee tunnekausatiivin sisältävä päälause ja jälkimmäisen tunnekausatiivin lausemainen täydenne). Aiheuttava tilanne voi joko edeltää aiheutettua, olla sen kanssa samanaikainen tai sitä myöhempi. Ensimmäisessä tapauksessa aikasuhteena on »sysäys», toisessa »saatto» ja kolmannessa »aavistus». Erityisen kiinnostaviksi osoittautuvat tapaukset, joissa aiheuttaja sijoittuu tulevaisuuteen. »Aavistus» näyttää olevan Pörnin oma lisä kuvausmalliin: se kattaa tapaukset, joissa aiheuttava tilanne on aiheutettuun nähden tulevaisuudessa. Kuvausformalismissa suhde esitetään niin, että matriisilauseen alkupiste on aikaisempi ($<$) kuin täydenteen alkupiste: $P_s(M) < P_s(A)$.

Esimerkiksi *hävetä*-verbin yhteydessä aikasuhte vaihtelee: *Pekkaa hävettää lähteä* voi ilmaista aavistusta, mutta myös saattoa. Ylipäätään aikasuhteeseen vaikuttavat muun muassa konteksti, täydenteen luonne, finiittiverbien aikamuoto sekä matriisilauseen ja täydenteen aspektuaaliset ominaisuudet. Samankin esimerkkilauseen tulkinta vaihtelee sille kuvitellun käyttötilanteen mukaan, mutta esimerkiksi ajan adverbien lisääminen kaksiluentaiseen lauseeseen disambiguoii sen tältä osin: *Pekkaa hävettää lähteä nyt ~ huomenna*. Käytännössä Pörn varioi esimerkkilauseissaan näitä tulkintaa ohjaavia tekijöitä, esittää kulloisestakin tulkinnasta formaalisen kuvauksen, tekee yleistyksiä, testaa konseptuaalisen semantiikan kuvausmallia ja täydentää sitä lisäämällä siihen uusia elementtejä.

Aiheuttajaa kuvattaessa käyttöön otetaan myös »AJATUS-operaattori» sekä »tietoisuus-piirre». Molemmat ovat verbin käsiterakenteen ominaisuuksia. Edellinen ohjaa tulkitsemaan vaikutusalassaan olevan proposition ajatukseksi, jälkimmäinen taas esittää, että verbin ilmaisema toiminta on

tietoista. Ne ovat tarpeen esimerkkilauseista esitettyjen tulkintojen formalisoinnissa; en ole kuitenkaan päässyt täysin selville siitä, kuinka välttämätön lisä ne ovat kuvausvälineistöön ja miten uusi operaattori ja piirre istuvat konseptuaalisen semantiikan kokonaisuuteen.

Käytännössä »ajatukseksi tulkitseminen» tarkoittaa sitä, että AJATUS-operaattorin vaikutusalassa oleva propositio on ei-faktiivinen. Tämän osoittaminen näyttää olevan sen keskeinen tehtävä (s. 157): »Tunnekausatiivirakenteessa ei-faktiiviset tulkinnat erotetaan faktiivisista tulkinnoista formaalisti AJATUS-operaattorin avulla.» Esimerkiksi lauseessa *Pekkaa pelottaa, että hän esiintyy oikeudessa huomenna* hallitsevan lauseen ei-faktiivinen finiittiverbi *pelottaa* »ilmaisee sen, että asian toteutumista tulevaisuudessa pidetään jonkin verran todennäköisenä ja samalla ei-toivottuna». Täydenteen ilmaiseman tilanteen toteutumiseen ei sitouduta (s. 101):

Pekka pelkää mahdollisuutta joutua oikeuteen, mutta konkreettista tilannetta ei ole vielä varmuudella tiedossa. Näin ollen *että*-lauseen tulkinta on ei-faktiivinen. Tällaisissa tapauksissa pelon tunteen aiheuttajaksi tulkitaan lähinnä ajatus *että*-lauseen ilmaisemasta tilanteesta. *Että*-lauseen ei-faktiivista tulkintaa kuvaan formaalisti AJATUS-operaattorilla. AJATUS-operaattorin vaikutusalassa oleva propositio tulkitaan ajatukseksi. Tämän tutkielman argumentaation kannalta on tärkeää myös se, että AJATUS-operaattorin vaikutusalassa oleva propositio on myös ei-faktiivinen.

Konseptuaaliseen teoriaan uusina käsitteinä liitetyt »aavistus» ja »AJATUS-operaattori» kuvaavat siis eri asioita. Edellinen ilmaisee aiheuttavan tilanteen myöhemmyyttä aiheutettuun nähden, jälkimmäinen aiheuttavan tilanteen ei-faktiivisuutta. Mutta molemmissa on itse asiassa kysymys

»ajatuksesta», sillä niin kuin Pörn toteaa, aavistustulkinta edellyttää tunnekausatiivin tulkitsemista psyykkisesti (s. 156–157): »Tällaisessa temporaalisessa rakenteessa tunnekausatiiviverbin ilmaiseman tilanteen aiheuttajaksi ei voida tulkita täydennyksen ilmaisemaa konkreettista tilannetta, vaan aiheuttajaksi nousee lähinnä ajatus tulevasta tilanteesta.»

Käsiteparin »aavistus» ja »ajatus» avulla Pörn saa erotetuksi tarkastelemistaan tunnekausatiiviverbeistä neljä ryhmää:

- 1) psyykkiset, faktiiviset (aavistustulkinta mahdollinen): *harmittaa, hävetää*
- 2) psyykkiset, ei-faktiiviset (aavistustulkinta mahdollinen, AJATUS-operaattori): *pelottaa, huolestuttaa*
- 3) fyysis-psyykkiset (psyykkisesti tulkittuina aavistustulkinta mahdollinen): *oksettaa, väsyttää*
- 4) fyysiset (aavistustulkinta mahdoton): *janottaa, nikottaa.*

Täyttä kuvaa uusien käsitteiden toimivuudesta on väitöskirjassa tarkastellun aineiston pohjalta vaikea saada. Matriisilauseen ja lausemaisena täydenteen aikasuhteeseen ja lausemaisena täydenteen aikasuhteeseen saadaan kuvatuksi, samoin faktiivisten ja ei-faktiivisten verbien ero. Arvailun varaan kuitenkin jää, miten tehokkaasti uudet käsitteet toimivat esimerkiksi silloin, kun joudutaan tekemisiin kiellon ja modaalisten ainesten kanssa tai kun täsmennetään lauseiden aspektuaalisten ominaisuuksien kuvausta. Uskoakseni viimeistä sanaa ajatusten ja tietoisuuden asemasta konseptuaalisessa semantiikassa ei ole vielä sanottu.

Pörn on käynyt jonkin verran läpi korpusaineistoa. Siitä on kuitenkin näkyvissä vain muutama liitetaulukko ja joitakin satumanvaraisilta valinnoilta tuntuvia esimerkkitapauksia. Työn voi sanoa rakentu-

van kokonaan itse tehtyjen laboratoriolauseiden varaan. Ratkaisu on tietoinen ja vahvasti perusteltu. Aidon kielenkäytön sivuuttaminen tietenkin kaventaa näkökulmaa mutta ohjaa huomion tarkoitettulla tavalla juuri niihin ilmiöihin, jotka on valittu tarkastelun kohteeksi. Laboratoriolauseiden käytössä on tosin ongelmana se, että kielenmukaisen ja kielenvastaisen raja osoittautuu veteen piirretyksi viivaksi. Monet Pörnin muovaamista lauseista tai niiden tulkinnoista hipovatkin kielitajun rajoja tai ainakin sijoittuvat sen äärialueille. Lauseiden tulkintamahdollisuuksien erittely on kuitenkin kontrolloitua ja ihailtavan tarkkaa. Myös niiden kuvaus formaalisen notaation avulla on huoliteltua työtä. Eikä ole epäilystäkään, ettei niiden avulla päästäisi kiinni tunnekausatiivien semantiikkaan ja erityyppisten lausemaisten täydenteiden ominaisuuksiin.

Muutama huomautus on kuitenkin paikallaan. Yksi ongelma on »sopivan» tai »mahdollisen» kontekstin osuus laboratoriolauseiden tulkinnassa. Tähän liittyy kysymys pragmatiikan asemasta. Pörn moitiskelee joitakin kielitieteen suuntauksia siitä, etteivät ne tee selvää eroa semantiikan ja pragmatiikan välille. Argumentaation kannalta olisi eduksi, jos hän olisi tarkemmin täsmentänyt sen, miten hän itse rajan vetää. Esimerkiksi sivulla 20 esitetty sipulinsyönnin ja itkemisen suhdetta koskeva pohdiskelu ei valaise asiaa: tuskin kukaan lingvistisesti kävisi semantiikan ja pragmatiikan rajaa siinä esitetyllä tavalla. Tämä rajanvedon epämääräisyys vaikeuttaa joissakin paikoin sen ymmärtämistä, mihin tulkinta tarkkaan ottaen silloin nojaa, kun se »ratkeaa pragmaattisin perustein» tai »on vain pragmaattista».

Ongelma aiheutuu osaksi siitä, että kuvausformalismin vaatii joko–tai-ratkaisuja. Sen mukaisesti esimerkiksi adjunktina olevan *kun*-lauseen on oltava joko temporaalinen tai kausaalinen, ja siksi tulkinnan sumeus on kuvauksessa häivyttävä ja tulkin-

nat esitettävä disambiguoituina. Vastaava ongelma tulee esiin pakkaus- ja valkkausverbien rajalla. Pörn toteaa useaan otteeseen, että ryhmien välillä on »raja-alue» ja »jatkumo». Siitä huolimatta hän tekee tiukan eron ja katsoo, että ryhmien välimaastoon asettuvat verbit tyyppiä *itkettää, naurattaa, väsyttää* ovat polyseemisiä. Ne voivat ilmaista joko psyykkistä tunnetta tai fyysistä tuntemusta, mutta nähtävästi tuntemus ei voi olla psykofyysinen eli yhtä aikaa sekä psyykinen että fyysinen. Niin kuin Pörn asian ilmaisee, tällaiset verbit »voidaan siis lauseen temporaalisen rakenteen mukaan tulkita sekä psyykkispainotteisesti että fyysispainotteisesti» (s. 151). Toisaalta hän on hyvin selvillä kuvausongelmasta ja katsookin, että valkkaus-verbiltä voisi perustellusti jakaa semanttisesti kahden fyysis-psyykkisiin ja puhtaasti fyysisiin tunnekausatiiveihin.

Vaikka Pörn siis tavoittelee tarkkoja rajauksia, hän on toisaalta mieltynyt skalaarisuuteen ilmauksiin. Ainakin *lähes* ja *vahvasti* toistuvat tiheään: ilmaus tulkitaan »vahvasti siten, että» ~ »vahvasti temporaaliseksi», »vahvasti matriisilauseen ilmaiseman tilanteen aiheuttajaksi» ~ »vahvasti ei-faktiiviseksi» ~ »vahvemmin kausaaliseksi». Vastaavasti jokin voi olla »lähes aina mahdollinen» ~ »lähes mahdollinen» ~ »lähes pakollinen» ~ »lähes epätäydellinen» ~ »lähes poissuljettu» tai jopa »vahvasti matriisilauseen ilmaisemaan tilanteeseen nähden tulevaisuudessa». Tätä taustaa vasten jonkin verran hämääväksi osoittautuu esimerkiksi teknisenä terminä käytetty *kytkentä*, sillä sitä luonnehditaan erilaisin mahdollisuutta tai pakollisuutta esittävin ilmauksin: esimerkiksi *kun*-lause »on kytkettävä» ~ »kytketään» ~ »voidaan kytkeä» tai sitä »ei voida» tai »ei tarvitse kytkeä» verbin argumenttirakenteeseen.

▷

Tutkimuskohteekseen valitsemansa verbi Pörn on rajannut sen perusteella, että ne esiintyvät »tunnekausatiivikehyksessä (OVS)»: *Minua pelottaa esiintyä näyttämöllä*. Sen erottaa tavanomaisesta subjekti-alkuisesta transitiiivilausekehuksesta epäkanoninen sanajärjestys. Tunnekausatiivikehyks (OVS) eli »tunnekausatiivikonstruktio» on siis tällaisten verbien tyypillinen esiintymisympäristö. Kriteeri on selvä. Paljon epäselvempää sen sijaan on, mitä ovat konstruktio. Käy ilmi, että ne »ovat poikkeuksia säännönmukaisista muodon ja merkityksen kytkennöistä» (s. 27), mutta tämä määrittely ei auta ymmärtämään, millä tavoin mikin konstruktio poikkeaa näistä säännöllisistä kytkennöistä. Erilaisia konstruktioita tulee esiin kymmeniä, ja formaalisen kuvauksen asemesta ne nimetään esimerkiksi seuraavasti: »ei-faktiiviverbi + Inf1 -konstruktio», »fyysis-psykkinen tunnekausatiivi + fyysinen Inf1 -konstruktio», »valkkaus-verbi + fyysinen Inf1 -konstruktio», »*laulattaa* + Inf1 -konstruktio» ja »*itkettää* + *että*-lause -konstruktio». Aineisto olisi kenties antanut mahdollisuuden pohtia konstruktio-käsitteen asemaa konseptuaalisen semantiikan teoriassa, mutta nyt termi *konstruktio* vaikuttaa lähinnä nimilapulta.

Pörnin väitöskirja edustaa siis konseptuaalisen semantiikan perinnettä esikuvinaan Ray Jackendoffin ja erityisesti Urpo Nikanteen työt. Kysymys ei ole siitä, että Pörn soveltaisi teoriaa sellaisenaan uuden aineiston kuvaukseen. Enemmänkin tunnekausatiivien ja niiden lausemaisten täydenteiden analyysi tähtää työn perustaksi valitun teorian kehittämiseen ja kuvauksessa käytettävän notaation täydentämiseen. Tämä tekee väitöskirjasta haastavan luettavaan, sillä pystyäkseen seuraamaan asian käsittelyä lukija joutuu perehtymään jok-

seenkin seikkaperäisesti konseptuaalisen semantiikan piirissä kehitettyyn kuvausformalismiin.

Syyt siihen, että tutkimus on suhteellisen työläästi avautuva, eivät kuitenkaan ole kirjoittajassa ja hänen esitystavassaan. Päinvastoin: teos etenee loogisesti, se on rakenteeltaan tasapainoinen ja selkeästi kirjoitettu. Hankaluuksia aiheuttaa argumentaation seuraaminen, siksi hiuksenhienoja merkityseroja ja erikoisia tulkintoja saavia esimerkkitapauksia kirjoittajalla on esitetävänä. Lukijan vaivannäkö kuitenkin palkitaan, ja monin paikoin hän voi vain ihailla oivaltavia analyysejä ja tulkinnan hienovireisyyttä.

Vaikka *Suomen tunnekausatiiviverbit ja niiden lausemaiset täydennykset* saattaa näyttää kielitieteelliseksi väitöskirjaksi suppeahkolta, se on ladattu täyteen havaintoja ja teoreettista pohdintaa. Suomen kieltä koskevat analyysit ovat tarkkoja, ja tekijä itse kirjoittaa erittäin hyvää suomea. Väitöskirja on metodisesti moitteeton, se tuo uutta tietoa suomen kielestä ja kehittää konseptuaalisen semantiikan teoriaa. Se pakottaa teoriaan perehtymättömänkin katsomaan esiin tulevia kielen ilmiöitä uudesta näkökulmasta ja haastaa hänet intellektuaalisiin pohdintoihin. ■

PENTTI LEINO

Sähköposti: pentti.leino@helsinki.fi

LÄHTEET

SIIROINEN, MARI 2001: *Kuka pelkää, ketä pelottaa. Nykysuomen tunneverbien kielioppia ja semantiikkaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimintuksia 844. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.